

Trest jako symbol [1991]

01

Symbol znamená něco víc, než sám jest. Aby tedy symbol mohl být symbolem, je tu zapotřebí onoho podvojného směřování, podvojného intencionálního vztahu, jemuž je nutno rozumět. Veškeré naše chování a jednání je plné symbolů a symboličnosti. Každá promluva, každý výkřik je vždy také symbolem, neboť není jen zvukem, nýbrž právě zvukem, který něco dalšího znamená. Jako symbolu je možno ovšem rozumět i různým znamením a stopám, jež vznikly nezáměrně, jen via facti: stopa v písku nebo v blátě znamená, že tudy někdo prošel. K tomuto druhu symboličnosti není ostatně ani zapotřebí člověka. Pes zaslechne svého pána a ucítí jeho pach na cestě, kudy pán šel; včela dovede dát na srozuměnou tancem svým družkám, kde najdou potravu.

02

Z toho je vidět, že symbol v nejširším smyslu je čímsi takřka všudypřítomným a velmi obecným. Důležité je ovšem další rozlišení. Symbol může skutečně něco znamenat anebo si jen můžeme myslit, neoprávněně se domnívat, že něco znamená (jako příklad můžeme uvést třeba haruspicium). Za druhý symbol může opravdu něco znamenat a být symbolem, ale něčeho docela jiného, než my se domníváme, že znamená a že je něčeho symbolem. Proto lze považovat za účelné, že vymezíme symbol v užším smyslu jako něco, co oním významem obdařujeme ze své vůle a ze svého rozhodnutí, ať už osobního, individuálního, nebo na základě nějak vzniklého a ustáleného konsenzu.

03

Zde nastává nutnost ještě jednoho upřesnění. Mnoho symbolů, jak je chápali archaičtí lidé, bylo těsně až důvěrně spjato s božstvy; v největším počtu případů šlo o božská znamení či božské pokyny, jež měly podobu nějakého úkazu či děje, znamenajícího právě něco jiného, dalšího. Symbol měl tedy odedávna co dělat s mýtem a s náboženstvím. Zatímco ulámané větvičky, pošlapaná tráva apod. představují stopy, které dobrý stopař jednak rozpozná a jimž správně porozumí, let ptáků, postavení hvězd nebo vnitřnosti obětovaného zvířete jsou úkazy, jež lze číst jako poselství bohů nebo knihu osudu.

Paul Ricoeur vidí symboličnost v tom, jak jazykový projev může mít dvojitý smysl, totiž jak může říkat (ještě) něco jiného než říká, ale říkat to nepřímě (čes. překl. 135). Kierkegaard, jak známo, mluví o nepřímém sdělení. A my mluvíme o předmětných a nepředmětných intencích. Nelze tedy vidět základ či alespoň předpoklad symbolu a symboličnosti v tom, že naše vědomí a myšlení je opravdu vybaveno dvojitým typem intencionality, dvěma druhy intencí? V tom případě ovšem by se onen tradiční výklad metaforičnosti ukazoval být značně nepostačující.

Základně významná je intencionalita: něco nejenom je, ale míří to, poukazuje to na něco jiného. Zde musíme odlišit případy, kdy je zapotřebí něčeho nebo spíše někoho třetího, pro něhož ono jsou také ještě k něčemu poukazuje, od případů, kdy dále a mimo sebe poukazuje ono jsou samo. První otázkou pro nás tedy musí být, co vlastně je symbol a jak mu rozumíme, tj. zda jej zařadíme do téže nebo do odlišné skupiny případů. Zdá se, že nebude pochyb o tom, že symbol něco znamená, k něčemu dále poukazuje jenom díky tomu, kdo jej tak bere, kdo je s to jej jako něco znamenající

chápat. Popsat zvnějšku symbol jakožto symbol nelze, nýbrž vždycky je zapotřebí zapojit jej v jeho danosti (jsoucnosti) do širšího (zejména časového) kontextu, který je v nějaké formě soustředěn kolem určitého subjektu. Symbol je tedy symbolem vždycky jen pro nějaký subjekt, nikoliv o sobě.

Hlavní je uvědomit si, že meta-forická je původně aktivita, která na rozdíl od transientní (transeuntní) povahy událostného dění má transgresivní charakter. Teprve aktivita je schopna umožnit a zakládat reaktivitu (reaktibilitu), a bez reaktivity se žádný symbol neobejde. Ať je už původně míněn jako symbol (značkování teritoria) nebo je jako symbol teprve pochopen, interpretován (čtení stop), sám o sobě symbolem není, ale stává se jím ve vztahu k nějakým aktivitám a tedy k nějakému subjektu (event. nějakým subjektům).

30. 10. 1991

Symbol v etice viny a trestu

01

Vědomí, které je s to si být vědomo sebe, dovede vše nesmírně zesílit i zeslabit; dovede téměř ode všeho odhlédnout, postavit to stranou a do stínu, ale dovede to také učinit středem pozornosti a ohniskem zájmu. Může napomoci vyhasínání instinktů stejně dobře jako vyvolat přímo posedlost. Tak si můžeme vysvětlit onu naprostou absurditu krevní msty, která krutě násobila relativně omezené zlo, k němuž došlo na počátku. Nešlo tu o spravedlnost, nýbrž o pomstu, která musela být znovu pomstěna ze strany těch, na nichž byla pomsta uskutečněna. V důsledku toho se zlo rozrůstalo do oboustranné katastrofy.

02

Chamurappiho zákony měly tomuto narůstání zla učinit přítrž důrazem na přiměřenost odplaty. Právě důraz na přiměřenost měl skoncovat s pomstou a měl na jejím místě postavit odplatu: za oko zase oko, za zub zase zub. I tak bylo zlo alespoň zdvojoováno, ale nyní už nešlo o surovou a iracionální pomstu, nýbrž o zvážení a změření viny a nalezení spravedlivého trestu. To znamenalo zavedení nového zřetele, neboť ne vždy bylo možno prostě jen zopakovat zlý čin, v podobě trestu však zamířený proti původnímu pachateli. Spravedlnost znamenala požadavek zvažování trestu, který měl být adekvátní provinění.